

Българското евангелско дружество (1875-1958) и неговата надденоминационна ориентация

Симоне Флад

Основаване на Българското евангелско дружество

Още преди Освобождението, когато в България има само няколко официално регистрирани протестантски църкви, чиито членове общо не надхвърлят 200 души, и когато все още не съществуват почти никакви български сдружения, а още по-малко - с религиозна насоченост¹, - по инициатива на Андрей С. Цанов (1842-1933) е основано Българското евангелско дружество (БЕД). Цанов е сред първите протестанти в България² и е един от първите българи, който, след като завършва Американското училище в Пловдив, продължава образованието си в САЩ (1868-1871). Когато се връща в България, работи като учител и директор на местното читалище в Разград, а през 1873 г. вече е назначен в Американското училище в Самоков³. Съчиненията, които той пише през целия си живот, свидетелстват за многостранния му интерес към естествените науки, философията, богословието, също така - към историята и политиката⁴.

През есента на 1874 г. Цанов се обръща към първите двама българи,

1 Гаврилова, Р., Еленков, И. Към историята на гражданския сектор в България. Изследване на гражданския сектор. Т. 2. София, 1989. 20-24.

2 Много години по-късно Цанов пише, че са му известни само четирима-петима българи, които преди него са се определили като протестанти. (Цанов, А. Историята на Българското евангелско благотворително дружество. – В: Юбилейна книга на Българското евангелско благотворително дружество по случай петдесетгодишнината му, 1875-1925. София, Гладстон, 1925. 6.)

3 Сведения за живота на Цанов има в неговата отчасти автобиографична книга „Целта и щастието на човешкия живот. Или моите научни и религиозни борби“, която той пише през 1927 г. в напреднала възраст. Там разглежда детайлно своето детство, както и младежките, и студентските си години до 1871-а. Виж също допълнителна биографична информация за Цанов: Пнев, А. Андрей Цанов. – В: Радетели за просвета и книжнина. София: Народна просвета, 1986. 467-472; Хаджиниколова, Е. За Андрей С. Цанов и за създаването на Българското евангелско дружество през 1875 г. в Самоков. - Годишник на департамент История към НБУ, 2007, № 2. 246-260. // <<http://ebox.nbu.bg/pro/6%20Elena%20Hadjinikolova%20+.pdf>>

4 По повод смъртта му в „Зорница“ (бр. 4 от 7 апр. 1933) е публикуван и списък на всички негови произведения и книги.

ръкоположени като евангелски пастири, - Иван А. Тонджоров (1845-1922) и Никола Т. Бояджиев (1841-1891), - за да ги приобщи към идеята за основаване на Българско евангелско дружество. Наред с тях за каузата са спечелени и други протестанти. Така от 16 до 19 юли 1875 г. в Самоков се провежда Учредителното събрание на БЕД. Като имаме предвид, че тази конференция – според известните досега факти – е първата надрегионална среща на евангелски вярващи в България, можем да оценим нейното голямо значение за все още младото евангелско движение, участниците в което на практика са твърде незначително малцинство в тогавашното българско общество. Думите, с които Цанов описва настроението на това събрание, звучат доста възторжено: „Никога няма да забравя с каква радост ние в Самоков посрещаме възхитените гости... То бе едно честито веселие, един общ възторг, който с пари не се купува и който всякога не става.“⁵

В САЩ Цанов се запознава с различни християнски сдружения, чиято дейност го вдъхновява. Той обаче не прилага буквално техния модел на работа, а с БЕД създава една организация, приспособена към българските условия и нужди. Структурата на дружествата е заимствана от българските читалища⁶. За разлика от християнските сдружения в САЩ, които обикновено си поставят *една* конкретна цел, БЕД е замислено с доста по-широкообхватна дейност, както показва уставът му: „Целта на Дружеството е да се труди да разпростира чистата Христова вяра и добра нравственост между човеците, особено между нашия български народ.“⁷ Тази цел се постига преди всичко с литературна дейност, издаване на авторски и преводни книги и брошури, както и тяхното разпространение. Освен това се предвижда подпомагане (финансово) на евангелски църкви и общности. По-късно целите на БЕД стават още по-широки: „да върши благотворителна

⁵ **Цанов, А.** Българското евангелско дружество и евангелската литература. – В: Юбилеен сборник по случай петдесетгодишнината от започването на евангелската мисионерска дейност в България. Самоков, Евангелско училище, 1909. 38.

⁶ **Кондарев, Н., Сираков, С., Чолов, П.** Народните читалища преди Освобождението. Т. 1. София, Отечество фронт, 1972. 56-58.

⁷ Устав на Българското евангелско благотворително дружество, 1925. София: Игнатов & Синове, 1926. §2.

работа“⁸ и „да работи за обединението на българското евангелско движение“⁹.

В основаването на БЕД не участват пряко чуждестранни мисионери нито от Американския борд, нито от Методистката мисия, нито от други организации. Те по принцип приветстват тази инициатива, която допълва мисионерската им дейност, и изразяват своята подкрепа, като от самото начало членуват в дружеството. Ето как А. Цанов обобщава мотивацията за основаването на БЕД: „И ний, българите, трябва да полагаме усилия и да правим жертви в тази най-благородна и честита работа [разпространението на Евангелието], а не само да чакаме за помощ отвън.“¹⁰ Тук се откроява значението на инициативата за създаването на дружеството по отношение на младото тогава евангелско движение в България. БЕД се оказва достатъчно зряло, така че съзнава задачата си да съдейства за разрастването на Божието царство, и е готово да работи с малкото, което има, а не да предаде отговорността изцяло на разполагащите с повече ресурси чуждестранни мисионери, в определен смисъл „професионалисти“.

Развитие на БЕД

Макар че дружеството е създадено в изключително несигурни и трудни времена, следват много активни години в неговото развитие. Въпреки Априлското въстание и двете войни през първите 15 години от съществуването си БЕД издава дванадесет произведения, наред с месечните „Неделни уроци“ (помагало за четене на Библията, предимно за възрастни) и месечното списание „Домашен приятел“, което се разпространява чрез пътуващи книжари и в книжарницата на дружеството в София¹¹.

⁸ Между 1900 и 1935 г. официалното име на БЕД е Българско евангелско *благотворително* дружество. Всъщност в цялата история на БЕД благотворителността играе само второстепенна роля.

⁹ Устав на Българското евангелско дружество: прегледан и одобрен от една комисия и от Общото събрание, държано в Самоков от 16 до 19 юли 1875. Цариград, Печатница на Папазян, 1875, §2.

¹⁰ **Цанов, А.** Историята на Българското евангелско благотворително дружество. – В: Юбилейна книга на Българското евангелско благотворително дружество... 9.

¹¹ Когато не е цитиран конкретен източник, сведенията за развитието на БЕД и за различните сфери на дейността му произтичат от неговите годишни отчети (Отчети [до 1909 г. Изложения] на Българското евангелско дружество, 1875-1946).

Стабилизирането на младата Евангелска църква в София е важна подкрепа за БЕД. В този период дружеството може да се похвали с постоянна членска маса от около 200 души и допълнително между 300 и 600 дарители. През 1891 г. БЕД губи двама от своите най-влиятелни водачи: Иван Тонджоров е изключен, тъй като изневерява на съпругата си, а Никола Бояджиев умира неочаквано, навършил едва 50 години. Но фактът, че дружеството успява да се справи с тази голяма загуба практически без да понесе щети, показва, че 15 години след основаването си то има здрави позиции в евангелското движение.

След като през 1891 г. финансовата отговорност за църквата в София е предадена на Американския борд, се освобождават средства за други важни дейности: строеж на централа на дружеството в София и по-сериозно подпомагане на различни евангелски църкви. Строежът на централата обаче предизвиква доста проблеми. В началото на ХХ в. тежестта на взетите за строежа заеми заплашва да смаже и другите сфери на работа. До 1910 г. с обединени сили тази първа криза е преодоляна, преди всичко чрез безлихвения заем от съмишленици и поддръжници на дружеството. Броят на членовете до Първата световна война не нараства и остава около 200 души. Но същевременно броят на дарителите се покачва значително, което показва, че причините дружеството да не се разширява са главно икономически, а не предизвикани от намаляващ интерес към дейността му.

След края на Първата световна война настъпва първият възход на БЕД, особено що се отнася до броя на неговите членове: през 1919 г. са регистрирани над 1600 души, което е най-високият брой в историята на дружеството. На практика това става възможно поради нарастващата инфлация. Като се прибавят и около 600 дарители, се оказва, че приблизително една трета от регистрираните в църквите по това време протестанти са ангажирани в БЕД¹².

В тези години дружеството съдейства за съживителната дейност в цялата страна, като поема част от разходите на пътуващите проповедници и

12 Според преброяването на населението от 1920 г. 5617 българи се определят като протестанти. (Статистически годишник на Българското царство. Год. 23. С., Държавна печатница, 1931. 32.) Броят, който църквите посочват за този период, като цяло е малко по-нисък.

целенасочено разгласява техните изяви. Освен това отговорността за традиционния евангелски седмичник „Зорница“ преминава от Американския борд към БЕД, като става негов орган. 50-годишният юбилей на дружеството е отбелязан през 1925 г. с голямо тържество и като нова цел в устава се посочва обединяването на двете мисии (Американския борд и Методистката мисия), както и на всички евангелски общности в една обединена Евангелска църква¹³, до което всъщност никога не се стига. Същевременно, наред с тези успехи в развитието на БЕД, тогава се проявява и тенденцията към все по-силно институционализиране, преди всичко като се отделят много ресурси за управлението на финансовите средства. От друга страна, назрява и конфликтът, в чиято основа е либералното богословие, внесено в страната от мисионери на Американския борд. В рамките на БЕД този конфликт намира израз най-вече в дискусиите около ориентацията и съдържанието на в. „Зорница“.

Тези разногласия, към които се добавят и други проблеми, водят до недоволство от дългогодишното ръководство на БЕД. Критиката се концентрира главно върху влиятелната, но и спорна фигура на Димитър Н. Фурнаджиев, който две десетилетия е председател на Управителния съвет на БЕД. Ето защо събитията по време на скандалния годишен събор през 1932 г. в Лъджене (днес квартал на Велинград) довеждат БЕД и цялото българско евангелско движение до криза. Резкият на моменти тон в дискусиата по тези въпроси, отдръпването на Баптисткия съюз от БЕД и от Обединените евангелски църкви (ОЕЦ), видимият спад в членския състав на дружеството, както и слабата посетеност на годишните събори са част от последиците на кризата. Тя обаче не завършва с упадък на БЕД, а се стига до известна преориентация, която се откроява в новия състав на Управителния съвет и в успешното помирение с баптистите.

За десетте последни активни години на дружеството е характерно нарастване на ограниченията по време на царската диктатура и Втората световна война. Засилващата се цензура спъва най-силно литературната дейност на БЕД, която при други обстоятелства би се разширила доста. С

¹³ Тук не става дума за Обединените евангелски църкви (ОЕЦ) – съюз, който е създаден през 1909 г. и представлява евангелското движение пред държавата.

края на войната настъпва нов подем, проявен преди всичко в нарасналата членска маса, която вече е от 10 до 20% от църковните членове на дадена деноминация. Но този разцвет на БЕД трае кратко – той е насилствено прекратен чрез държавните мерки срещу водещите евангелски пастири в края на 1948 г. Наред с тях са арестувани и много от членовете на Управителния съвет на дружеството. От този момент то съществува само на хартия.

Юридическото закриване на БЕД според новия Закон за сдруженията от 1951 г. е въпрос на време. През 1952 г. решението за закриването е отхвърлено, но през 1958 г. то е изпълнено и по този начин Евангелското дружество официално прекратява съществуването си. Така закриването на БЕД не е предопределено от вътрешни фактори, както е типично за други сдружения, а е наложено отвън, при това в момент на много активна фаза от неговата дейност.

Надденоминационният характер на БЕД

Макар в уставите на БЕД да не се споменава конкретно неговият надденоминационен характер, от самото начало на съществуването му е ясно, че това ще бъде основата на дейността му. В БЕД се предвижда да участват българи евангелисти от всички деноминации¹⁴. Освен това се препоръчва дискусиите по богословски въпроси, спорни сред различните евангелски деноминации, да се избягват на съборите на БЕД. Например годишният събор от 1877 г. отхвърля предложението на един баптист да се обсъди въпросът за кръщението и излиза със становището, че тези проблеми са в сферата на компетентност на църквите и деноминациите¹⁵. Също така през 1920 г., когато навлизането на петдесятното движение обременява много църкви, това не се разисква на събора на дружеството.

Трябва да се има предвид и фактът, че когато БЕД е основано, в България все още няма ясно изразени деноминации. Но и тогава могат да

14 Градинаров, С., Стефанов, И. Църковната плодотворност и Българското евангелско благотворително дружество и евангелските църкви. Бургас, 1921. 16.

15 Цанов, А. Българският евангелизъм - що да се прави за в бъдеще? По повод тазгодишния събор на Българското евангелско благотворително дружество в Лъджене през 1932 г. 1932. 8.

бъдат разграничени три групи сред протестантите. Първата се състои от църкви и общности, възникнали във връзка с Американския борд, които през 1889 г. учредяват Съюз на евангелските църкви¹⁶. Втората група спада към Методистката мисия северно от Стара планина. През май 1892 г. те се обединяват в Българска методистка мисионерска конференция¹⁷. Третата група остава много малка в продължение на десетилетия – това са привържениците на баптизма, които през 1880 г. основават първата си църква и от 1908 г. са организирани в Съюза на баптистките църкви¹⁸.

До появата на петдесетното движение в България през 20-те години на ХХ в. конгрешаните са най-голямата група сред протестантите, като броят им значително надвишава участниците от останалите деноминации. Съставът на членската маса и по-специално на ръководството в Българското евангелско дружество също отразява този факт. Освен това всички основатели на БЕД са от южните църкви. От началото на ХХ в. се полагат все повече усилия да нарасне броят на членовете от методистките кръгове, което се осъществява след Първата световна война. Поради малката им численост на национално ниво до 30-те години на ХХ в. баптистите не играят почти никаква роля в БЕД. Трябва да се отбележи, че първите водачи на умереното крило в петдесетното движение, което през 1928 г. се присъединява към Съюза на петдесетните църкви, също се включват в БЕД, например Николас Николов, Сийка Дрянова и Павел Рахнев. Всъщност разрастването на членската маса в БЕД от редиците на петдесетните вярващи в крайна сметка изостава от бързите темпове на растеж в петдесетното движение.

През годините в дружеството се утвърждава едно (дълго време негласно) споразумение - наличните средства да се разпределят според броя на членовете от отделните деноминации. Чрез тази практика се подпомагат

¹⁶ Едва през 1949 г. като уточнение в името се добавя „съборни“ (Вестители на истината: история на евангелските църкви в България. София, Българско библиейско дружество, 1994. 143).

¹⁷ **Barclay, W.** Widening Horizons 1845-1895. Vol. 3. – In: History of Methodist Missions. The Methodist Episcopal Church 1845-1939. Part 2. New York, Board of Missions and Church Extension of the Methodist Church, 1957, p. 103.

¹⁸ Евангелист. Орган на Евангелския баптистки съюз в България, 1923-1924, № 9-10. 5-8; **Angelov, T.** The Baptist Movement on the Balkan Peninsula. Prague, 2000, p. 23. // <<http://protestantstvo.com/pdf/BaptMovement.pdf>> (29.07.2014).

предимно църкви от най-силно представения съюз - на конгрешаните.

Така БЕД още преди формирането на деноминациите предлага една платформа за контакти между отделните евангелски църкви и групи. Целта на тази платформа е постоянно да напомня, че вниманието трябва да се съсредоточава върху сходствата, а не върху богословските позиции, които разделят различните общности. Естествено, това не се получава постоянно, но все пак е удивително, че освен дискусиата за либералното богословие в БЕД не се разискват други спорни богословски теми.

В Евангелското дружество сътрудничеството между хора от различни църкви и деноминации се осъществява конкретно преди всичко в Управителния съвет и в различните комисии. Докладите за годишните събори като цяло (с изключение на периода преди и по време на кризата в началото на 30-те години на ХХ в.) и най-вече през последните години сочат една принципна удовлетвореност от контактите с вярващи от други църкви, както и едно осезаемо единство сред участниците.

Несъмнено, желаната надденоминационна ориентация винаги изисква и конкретно приложение на практика. Единството между евангелските групи в началото е затруднено от доминантността на конгрешаните в дружеството, но с времето това единство многократно е търсено, изисквано, а също и преживявано на дело. Постепенно тенденцията за преобладаването на конгрешаните в БЕД намалява и вече не е толкова подчертана, както в първите десетилетия. Когато в дружеството започват да се включват около 10-20 % от членовете на отделните църкви (с изключение на петдесетните, при които този процент е по-малък), картината на членската маса става значително по-балансирана.

Обобщение

Основаването на Българското евангелско дружество през 1875 г. е отражение на духовната зрялост на първото поколение български евангелски християни, както и на тяхната отдаденост за разпространението на Евангелието. Историята на БЕД сочи ползата от съществуването на една надденоминационна организация и плодовете от нейната дейност. Разбира

се, големите възможности пред нея се оказват и предизвикателства в развитието ѝ.

Българското евангелско дружество може да послужи за пример как дори в трудни обстоятелства и несигурни времена една малка група от вярващи с обединени сили успява да даде своя ценен и траен принос за разпространението на благата вест.